

Leren Loslaten

Leidraad voor de omgang met loslopende honden
in door runderen en paarden begraasde natuurgebieden

Ilse Verkaart
December 2004

Leren Loslaten

Leidraad voor de omgang met loslopende honden
in door runderen en paarden begraasde natuurgebieden

Stichting Ark
Ilse Verkaart
December 2004

Inhoud

WAAROM DEZE LEIDRAAD?

RISICO'S & PROBLEMEN

- Risico's voor de kudde 4
- Risico's voor bezoekers 4
- Risico's voor de hond 4
- Risico's voor de beheerder: risicoaansprakelijkheid 5
- Irritaties 5
- Risico's en schade aan de natuur 5
- Conclusies 6

KUDDES

- Runderen 7
- Paarden 8
- Grootte van kuddes 8
- Samenstelling kuddes 9
- Selectie 9
- Aanpak goois natuurreservaat (GNR) 9
- Gewenning 10
- Conclusies 10

HONDEN

- Sociaal dier 11
- Hond in onze maatschappij 11
- Honden en grazers 11
- Honden en natuur 12
- Honden en gehoorzaamheid 12
- Conclusies 12

NATUURORGANISATIES

- Van beschermen naar ontwikkelen 13
- Van actie naar draagvlak 13
- Van reservaat naar vrije toegang 15
- Van precisiebeheer naar procesbeheer 15
- Van platteland naar de stad 16
- Verdeeldheid 16
- Conclusies 16

HONDENEIGENAREN

- Dagelijkse routine 17
- Hún uitlaatplek 17
- Meerdere honden tegelijk ... 18
- Inlevingsvermogen 18
- Niet bewust ... 18
- Wél bewust ... 18
- Trainingen en verenigingen 19
- Trends in trainingen 19
- Conclusies 19

AANBEVELINGEN

- Inrichtingsmaatregelen 20
- Positieve stimulansen 21
- Beheersmaatregelen 21
- Communicatie 22
- Bebording / regels 23
- Hoe de eigenaren te benaderen? 23
- Hondenbelasting 23
- Gedragsverandering onder hondenbezitters 23

REFERENTIES 24

COLOFON

PUBLICATIE Stichting Ark
Postbus 21
6997 ZG Hoog Keppel
www.stichtingark.nl

Meer informatie of het melden van ervaringen?
Laat het ons weten via lerenloslaten@stichtingark.nl

ONTWERP EN OPMAAK Drij pl+s, Franka van loon
DRUK XXL Press, Nijmegen
FOTO'S Keesjan van den Herik, Leo Linnartz, Frank Maasland, Sandra Ruigrok,
Ilse Verkaart, Patty Janssen
TEKST Ilse Verkaart, Keesjan van den Herik
COPYRIGHT alle teksten uit dit rapport mogen overgenomen worden onder
vermelding van de bron
ISBN 90 74648 87 8
TREFWOORDEN honden, grazers, natuurontwikkeling

Dit rapport kan worden besteld bij Stichting Ark.
Prijs: € 17,-
Op www.stichtingark.nl is dit rapport als PDF te downloaden

Waarom deze leidraad?

In Nederland ontstaan steeds vaker natuurgebieden in de buurt van de stedelijke omgeving. Steeds vaker ook wordt gekozen voor begrazing door natuurlijke kuddes runderen en/of paarden. Tegelijkertijd ontstaat er een steeds grotere vraag naar ruimte in de (nieuwe) natuurgebieden voor de 1,5 miljoen honden die hun dagelijkse ommetjes moeten maken. Maar kunnen honden en grote grazers wel samen? Als je de verbodsbordjes bij de natuurgebieden mag geloven, niet. Honden zijn in begraasde gebieden vaak helemaal verboden, soms aangelijnd toegestaan, maar mogen maar zeer zelden los. Hoe dichter natuurontwikkelingsgebieden bij de stedelijke omgeving ontstaan, hoe problematischer dit uitgangspunt wordt. Zijn hondenbezitters trouwe en betrokken gebruikers van het groen in en om de stad? Of veroorzaken ze met hun honden vooral risico's en problemen?

Natuurbeheerders zijn, door de angst voor verstoring, niet gelukkig met de komst van honden. Hondenbezitters zijn, door de angst voor verbodsborden, over het algemeen niet gelukkig met de komst van natuurbeheerders. Om de steeds terugkerende discussie tussen natuurbeheerders en hondenbezitters van goede argumenten te voorzien, om toenadering te zoeken tot een belangrijke (doel-)groep in de stad en om (begraasde) natuur in de stedelijke omgeving niet het kind van de rekening te laten zijn, is Stichting Ark met steun van het vsvb fonds een onderzoek gestart. In dit onderzoek wordt op pragmatische wijze gezocht naar mogelijkheden om begrazing en honden te combineren.

Daartoe werden tal van natuurbeherende instanties, hondenscholen en kuddebeheerders geïnterviewd. In deze brochure wordt achtereenvolgens ingegaan op de risico's en de problemen van honden in begraasde gebieden, de 'aard van het beestje', de hondenbezitter en de natuurbeschermers. Het probleem wordt zoveel mogelijk vanuit het perspectief van deze partijen belicht, in de hoop dat de inhoud van deze brochure voor alle doelgroepen leesbaar, herkenbaar en bruikbaar is. En niet in de laatste plaats vanuit de hoop dat met de lange reeks van oplossingen, die wel van alle partijen een investering vergen, er een betere verhouding ontstaat tussen honden(-bezitters) en (beheerders van) natuurgebieden.

Omdat dit onderwerp ook voor de opstellers van deze brochure een leerproces blijft zouden we u zeer dankbaar zijn als wij reacties of ontwikkelingen over dit onderwerp van u mogen ontvangen. Stuur u deze alstublieft naar: lerenloslaten@stichtingark.nl

Risico's & problemen

Dat honden een risico vormen voor een kudde en dat natuurgebieden met grazers afgesloten worden voor (loslopende) honden is bij terreineigenaren min of meer gemeengoed. In het kader van dit onderzoek bleken er echter weinig werkelijke incidenten te zijn tussen runderen of paarden enerzijds en honden anderzijds. Uit gesprekken met beheerders van ruim honderd begraasde natuurterreinen bleken andere factoren van meer belang dan de gevreesde conflicten tussen honden en grazers.

Op deze achterliggende motieven wordt in het vervolg van deze brochure verder ingegaan.

Wat betreft de risico's; er zijn vier mogelijke risicolopende partijen wanneer (loslopende) honden zich in begraasde natuurgebieden begeven. Dit zijn achtereenvolgens de kudde, bezoekers (inclusief de eigenaar), de hond en de beheerder-eigenaar van de kudde. Naast de risico's met grote grazers zorgen honden in natuurgebieden voor irritatie en kunnen ze schade berokkenen aan wild. Deze problemen worden hier wel genoemd, maar staan los van het al dan niet aanwezig zijn van grote grazers in de gebieden.

RISICO'S VOOR DE KUDDE

Uit het onderzoek onder de beheerders blijkt dat honden nauwelijks gezien worden als een bedreiging voor volwassen paarden en runderen. Volgens de beheerders zijn kuddes uitstekend in staat om zichzelf te verdedigen. Het komt wel regelmatig voor dat kuddes op de vlucht gaan voor een hond. Dit is te beschouwen als conflictmijdend gedrag en heeft maar zelden het karakter van blinde paniek. Runderen zowel als paarden zullen uiteindelijk hun vlucht staken en kiezen voor een gerichte aanval op een bedreigende hond.

Voor de jonge dieren uit de kudde vormen honden wel een risico. Er zijn incidenten gemeld van honden versus veulens en kalveren. In de meeste gevallen werden de jonge dieren opgejaagd. Opvallend was dat dit in alle gevallen niet kwam door een onbedoelde ontmoeting tussen een hond en een kudde, maar werd toegeschreven aan abnormaal/asociaal gedrag van hondeneigenaren die de kudde moedwillig door hun hond lieten achtervolgen of in ieder geval niet ingreep. Achtervolgingen van jonge dieren leiden zeer incidenteel tot ernstige beet- of andere wonden. Deze werden maar enkele malen gerapporteerd en de jonge dieren zijn er volledig van hersteld.

Onrust in kuddes als gevolg van honden komt meestal in terreinen voor waar de dieren niet aan honden zijn gewend, dus in een beginsituatie of in een terrein waar weinig of geen honden komen. In de 'wandelingen' circuleren veel wilde verhalen over achtervolgingen door honden, maar bij navraag kunnen de meeste van deze geruchten niet door beheerders worden bevestigd.

RISICO'S VOOR BEZOEKERS

Loslopende honden kunnen grote grazers opjagen. De vrees bestaat dat opgejaagde, of geschrokken dieren een bedreiging vormen voor (latere) bezoekers, inclusief de eigenaar van de hond. Uit gesprekken met de beheerders en uit de Quick scan die in 2000 is gedaan naar aanleiding van een ongeval in een begraasd natuurgebied (zie www.stichtingark.nl) is overigens niet te herleiden dat er meer incidenten plaatsvinden tussen grazers en bezoekers in terreinen waar honden veelvuldig loslopen.

RISICO'S VOOR DE HOND

Beheerders hebben de ervaring dat runderen en paarden zich actief tegen honden beschermen. Zij doen dit door één blok te vormen en zich met de horens (indien aanwezig) te verdedigen en/of door een trap met de achterpoten uit te delen. Er zijn verschillende situaties gerapporteerd waarbij paarden en runderen traptten richting een hond die zich te dicht in de buurt van de kudde, of van een jong dier begaf.

Uit de verhalen blijkt dat honden hierbij wel wonden op liepen maar het is niet te achterhalen in welke mate. Het initiatief voor de 'toenadering' lag overigens in de meeste gevallen bij de hond.

Er zijn slechts 2 incidenten tussen honden en grazers genoemd waarbij grazers het initiatief namen. Beide keren in een terrein waar nauwelijks honden kwamen. Verder wordt gerapporteerd dat honden dan meestal vluchten en (in het vervolg voorgoed) een respectabele afstand tot de kudde in acht namen.

RISICO'S VOOR DE BEHEERDER: RISICOAANSPRAKELIJKHEID

In het Burgerlijk Wetboek is een apart artikel opgenomen dat de aansprakelijkheid voor dieren regelt: artikel 6:179. Hierin is vastgelegd dat de bezitter van dieren aansprakelijk is voor door zijn dieren aangerichte schade, mits er voldoende causaal verband bestaat tussen de schade en de gedraging van het dier. Het gaat daarbij om een zware vorm van aansprakelijkheid: een risicoaansprakelijkheid, zodat de vraag of de bezitter van het dier schuld treft er in beginsel niet toe doet.

Deze wet geldt dus zowel voor hondenbezitters als kudde-eigenaren. Beiden zijn risicoaansprakelijk voor respectievelijk hun hond, of hun grazer. Het maakt in principe niet uit wat de oorspronkelijke aanleiding is voor de ontstane (letsel-)schade. Dus ook wanneer een hond een rund in paniek brengt, en dit rund daardoor (letsel-)schade aan iets of iemand veroorzaakt, blijft de eigenaar van het rund aansprakelijk. Deze risicoaansprakelijkheid kan alleen vervallen als degene die (letsel-)schade oploopt daar ook zelf schuldig aan is. Hierbij moet worden gedacht aan uitlokking, bewuste roekeloosheid, onvoorzichtigheid, negeren van waarschuwingen, over omheiningen klimmen etc. In dergelijke gevallen kan de rechter bepalen dat er sprake is van 'eigen schuld' volgens het burgerlijk wetboek. De jurisprudentie op dit punt is echter schaars (er gebeuren immers nauwelijks ongelukken met grazers en honden) maar geeft in ieder geval aan dat niet te snel van 'eigen schuld' mag worden uitgegaan. Uiteindelijk is de vraag cruciaal of degene die (letsel-)schade oploopt op de hoogte was van de risico's. De eigenaar van de kudde heeft deze 'waarschuwingsplicht'. Waarschuwingsborden als 'betreden op eigen risico' sluiten eigenaars van kuddes niet altijd uit van aansprakelijkheid. De bezoeker moet namelijk specifiek over de risico's worden geïnformeerd. Ook bestaat de mogelijkheid dat bezoekers borden mislopen. De vraag die de rechter zich in dit soort gevallen stelt is welke *waarschuwingen of informatie* de recreant geacht mag worden gelezen te hebben.

Je bent altijd aansprakelijk als beheerder maar de vraag of je schuldig bent of niet is afhankelijk van de maatregelen die je getroffen hebt. Verbodsborden (indien duidelijk aanwezig) zijn wel voldoende om schuld bij (letsel-) schade af te wenden.

De beheerder-eigenaar van een kudde loopt bij het toelaten van honden ook het financiële risico dat grazers gewond raken door een actie van de honden. Hieruit voortkomende kosten komen vrijwel altijd voor rekening van de beheerder omdat de aanstichter niet te vinden is. Als een hondeneigenaar WA-verzekerd is dan is hij in ieder geval voor 1 dier waar hij eigenaar van is verzekerd.

Maar los van de risicoaansprakelijkheid dien je als beheerder voor maximale veiligheid te zorgen. Dus indien men honden verwacht (legaal of illegaal) moet daar rekening mee worden gehouden.

IRRITATIES

Belangenconflicten tussen hondenbezitters en hun omgeving spelen vrijwel altijd lokaal, in en om woonwijken en rond groenzones of natuurgebieden. Deze problemen staan los van het wel of niet aanwezig zijn van grazers. Irritaties ontstaan door hondenpoep, luidruchtig blaffen, of het opspringen en snuffelen van honden. Er is een groep mensen die sowieso angst heeft voor honden, en die in de openbare ruimte liever geen honden tegenkomt. Irritaties over honden ontstaan met name bij natuurliefhebbers omdat honden wild kunnen opjagen. Natuurorganisaties krijgen hierdoor soms problemen met hun achterban, die hen ter verantwoording roept over het besluit om (loslopende) honden toe te staan. Ook kunnen natuurorganisaties het aan de stok krijgen met vogelliefhebbers die zich over het algemeen ergeren aan het toestaan van honden in natuurgebieden. Bekend is ook dat ruiters last kunnen ondervinden van loslopende honden als deze de paarden blaffend benaderen.

RISICO'S EN SCHADE AAN DE NATUUR

Loslopende honden worden gezien als een belangrijke veroorzaker van verstoring in natuurgebieden, ongeacht de aanwezigheid van grote grazers. Soms omdat ze letterlijk dieren opjagen, soms omdat ze door dieren als 'jagers'

worden beschouwd. In beide gevallen is het effect hetzelfde; zoogdieren gaan op de vlucht en nesten van grondbroeders worden verstoord of verlaten. Ook geur van honden(-uitwerpselen) heeft volgens sommigen een versturende werking op wild. Wetenschappelijk onderzoek ontbreekt op dit gebied. Voorlopig moet afgegaan worden op verklaringen van beheerders. Deze verschillen van mening over de ernst van de gevolgen.

Conclusies

- De risico's van ontmoetingen tussen honden en grote grazers zijn zeer gering. Honden, paarden en runderen komen er samen wel uit. Jonge dieren lopen meer risico, zij zijn niet in staat om zich te verdedigen.
- De meeste ongeregelheden komen voor in beginsituaties. Het lijkt dat alle drie de partijen (eigenaar, hond en grazer) aan de situatie moeten wennen.
- Natuurorganisaties lopen een groter risico dan hondenbezitters bij openstelling van natuurgebieden omdat het vele malen eenvoudiger is aan te tonen dat een kudde (letsel-) schade veroorzaakt dan dat het aan te tonen valt dat een hond dat doet.
- Waarschuwborden zonder specifieke verwijzing naar de risico's volstaan niet altijd om de schuld voor eventuele (letsel-)schade af te wenden. Verbodsborden doen dit wel. Het is zinvol om bezoekers zo specifiek mogelijk te informeren over risico's
- Honden wekken irritatie op van medegebruikers van een natuurgebied en richten aan natuurwaarden schade aan. Dit staat echter los van het wel of niet samengaan van honden en grazers.
- (wetenschappelijk) onderzoek naar de mate van verstoring van fauna door (loslopende) honden is wenselijk.

Kuddes

Onaangelijnde honden en grote grazers gaan over het algemeen goed samen. Toch is het ene ras of type kudde geschikter dan het andere. Een paard of rund is geschikt wanneer de dieren niet te stressgevoelig zijn, niet blind op de vlucht slaan, de confrontatie mijden, maar als het moet niet voor zelfverdediging terugdeinzen.

Tijdens het onderzoek onder de beheerders werd zijdelings veel gerapporteerd over schapen en geiten en voor dit type grazers lijkt inderdaad op te gaan dat begrazing en loslopen de honden slecht samen gaan. Er vallen onder deze dieren relatief veel slachtoffers vanwege door honden veroorzaakte stress, verdrinking en bijtwonden. In dit onderzoek beperken we ons tot runderen en paarden.

RUNDEREN

Runderen en honden gaan over het algemeen goed samen, ze zijn in principe weerbaar en hun lichaamstaal is duidelijk voor honden. De meeste soorten runderen gaan confrontaties uit de weg, zonder te vluchten. Ze gaan zelden in vol galop op de loop voor een hond. Mensen tonen meer respect voor runderen dan voor paarden en bewaren afstand. Runderen zijn over het algemeen niet geïnteresseerd in mensen en mijden ontmoetingen.

Runderen hebben een lange periode van domesticatie achter de rug waardoor de geboorte van kalveren niet specifiek aan het voorjaar is gebonden. Ontmoetingen met extra alerte en defensief ingestelde koeien kunnen dus een groot deel van het jaar voorkomen.

Omdat kuddes Galloways en Hooglanders het meest voorkomen in opengestelde natuurgebieden is daar de meeste ervaringen mee opgedaan

RUNDEREN	REACTIE OP HONDEN	ERVARING MET LOSLOPENDE HONDEN
Galloway	rustig, niet stressgevoelig, weerbaar, confrontatiemijdend, defensief gedrag	Veel ervaring opgedaan. Moeten in het begin wat aande nieuwe situatie wennen.
Schotse hooglander	rustig, indrukwekkend, weerbaar, defensief gedrag	Wordt steeds vaker gebruikt. Ook in gewenningsperiode nauwelijks confrontaties.
Charlolais	rustig, wijkend gedrag.	Komt als beste uit de test van het Goois Natuur Reservaat (zie inzet). Is door zijn lichte vacht al van verre te zien.
Brandrode	minder goed, omdat er individuen met temperament tussen kunnen zitten.	Enkele terreinen
Heckrund	meer kans op agressie bij confrontatie	Geen terreinen bekend
Dexters	weerbaar & prettig karakter	Enkele terreinen, goede ervaringen
Blonde d'Aquitaine	Agressief gedrag.	Geen terrein bekend
Hereford	rustig, wijkend gedrag	Geen terrein bekend
Limousin	Oplettend / nerveus / aanvallend	Er zijn enkele terreinen bekend, slechte ervaringen
Salers	robuust maar toch oplettend c.q. nerveus	Geen terrein bekend

PAARDEN	REACTIE OP HONDEN	ERVARING
Konik	Dit ras heeft relatief weinig last van stress, kan opdringerig worden door voeren	Veel ervaring, in een aantal terreinen weggehaald omdat ze te opdringerig werden.
Exmoor	Heeft weinig last van stress, niet op mensen gericht	Goede ervaring in terreinen met loslopende honden.
IJslanders	Geschikt kan opdringerig worden door voeren	In aantal terreinen is positieve ervaring opgedaan
New Forest	Is minder flegmatisch en daardoor minder geschikt	Geen ervaring in Nederland
Fjorden	Geschikt	Geen ervaring in Nederland
Shetlanders	Door hun kleine omvang en agressief gedrag minder geschikt	Weinig maar positieve ervaring

Er zijn vele verschillende runderrassen die voor begrazing worden ingezet. De Galloway en de Schotse hooglander zijn de bekendste, maar natuurorganisaties werken ook met Brandrode, MRJJ, Charolais, Heckrunderen, Dexters en Salers.

Om bij runderen de geschiktheid te bepalen wordt gekeken naar de reden waarvoor ze van oorsprong zijn gefokt en de opgedane ervaring in de begrazingsterreinen. In het algemeen zijn melkrassen minder geselecteerd op een rustig karakter dan vleesrassen die oorspronkelijk vaak werkassen waren!

PAARDEN

Paarden zijn van nature vluchtdieren. Ze zijn schrikachtig en kunnen als ze worden opgejaagd door een hond in blinde galop de vlucht nemen. In vergelijking met runderen zijn ze onvoorspelbaar en kunnen ze bij de vlucht zichzelf of anderen per ongeluk bezeren. Ondanks deze kenmerken zijn er zelden échte problemen tussen paarden en (loslopende) honden. Paarden zijn weerbaar; zij vormen met elkaar een groep en/of verdedigen zichzelf met een gemikte trap met de achterbenen. Bezoekers komen, vanwege de hoge aaibaarheidsfactor eerder te dicht bij paarden dan bij runderen. Daarbij komt dat paarden meer geïnteresseerd zijn in mensen dan de runderen en zoeken vaak toenadering, waardoor confrontaties eerder voorkomen. Vooral in kleine, drukbezochte gebieden kan dit vervelende gevolgen hebben. Om deze redenen zijn in een aantal terreinen de paarden vervangen voor runderen.

GROOTTE VAN KUDDES

Niet alleen de omvang van het terrein, maar ook de hoeveelheid aanwezige dieren bepaalt de kans op ongewenste ontmoetingen tussen hond en kudde. Hoe minder dieren per hectare, hoe kleiner de kans. Het benaderen van de natuurlijke dichtheid van kuddes runderen en paarden (één dier

Het GNR stuitte begin 2000 bij de voorbereidingen van de inzet van grazers op de Hoorneboegse Heide op flinke weerstand van de hondeneigenaren, die massaal van deze heide gebruik maakten. De omwonenden hadden zich verenigd in de stichting; 'hekvrije heide'. Centraal stond: honden los of vast. Doordat in andere terreinen reeds werd begraasd en hiermee samenhangend loslopende honden waren verboden, had op de Hoorneboegse Heide een concentratie van loslopende honden plaats gevonden. Om de omwonenden tegemoet te komen heeft het GNR ingestemd met onaangeliijnde honden in begraasd gebied. Ter voorkoming van ongewenste situaties tussen bezoekers, honden en runderen heeft de organisatie specifieke voorbereidingen getroffen. De voorbereiding hield in; een aangepaste kudde met individueel rustige dieren en gerichte publieksvoorlichting.

Het GNR begraast gewoonlijk met drie rassen. Galloway's, Schotse Hooglanders en Charolais. Uit de testen is gebleken dat het Charolais rund van deze drie het rustigste is. Van dit ras is een voor-selectie gemaakt van 30 dieren en deze dieren zijn weer ieder afzonderlijk getest. 16 dieren zijn positief uit de test gerold. Positief betekent dat het dier de volgende eigenschappen vertoont: rustig ontwijkend gedrag, hoge aanvalsdrempel, beheerste verdediging (geen dreigend aanvalsgedrag).

Nadat de dieren individueel zijn gekozen wordt er ook nog op groepsniveau getest. De kudde in het geheel moet dus geen aanvalsgedrag vertonen, maar rustig weglopen bij te nauw contact.

Bij voorbaat is de keuze gemaakt om geen stieren en kalveren in het terrein te plaatsen.

De testen zijn uitgevoerd door een gedragsetholoog. De runderen zijn met verschillende prikkels benaderd zoals; Mens(en) met en zonder hond, kinderwagen, fietsbel, fluitje, plastic, aanstaren, foto maken, naderen, aanraken, Jogger, fietser, ruiter.

Naast deze uitgebreide voorbereiding vindt er ook uitgebreide publieksvoorlichting plaats, door middel van bebording, een folder 'honden in het GNR' en een strooifolder die in het terrein uit een bakje is te pakken 'honden en begrazing'.

Daarnaast zijn er introductiezingen geweest van de gedragsetholoog en zijn er excursies met de boswachter.

Per maart 2004 lopen er op de Hoornboegse heide grazers tussen de honden. Het is nog te vroeg om daadwerkelijk conclusies te trekken

per drie a vier hectare in voedselrijke landschappen) heeft dus voordelen ten opzichte van hogere dichtheden. Het benaderen van de natuurlijke dichtheid heeft verdergaande effecten. Ook de vegetatie in een gebied krijgt een ander karakter. Natuurlijke begrazing leidt tot ruigtes en daar houden honden niet van. Doordat grazers prik- en doornplanten, zoals distels, meidoorn en braam liever niet eten, krijgen deze de kans om door te groeien. Omdat honden hier over het algemeen een grote hekel aan hebben zorgen grazers hiermee eigenlijk voor hun eigen bescherming. Door extensieve begrazing krijgen ook bomen en struiken een kans om op te groeien en deze bieden visuele dekking.

SAMENSTELLING KUDDES

Een natuurlijke samenstelling van een kudde levert grote voordelen op voor de weerbaarheid van de kudde naar honden. In natuurlijke kuddes doet zich minder onrust voor dan wanneer een groep dieren geen sociale band heeft. Bij natuurlijke kuddes, waar jonge, oude, vrouwelijke en mannelijke dieren in zelfgekozen (deel-)groepen leven, ontstaat een hecht gezelschap dat in bedreigende situaties veel evenwichtiger reageert. De gezamenlijke opvoeding van de jonge dieren, het gesocialiseerd zijn in een kudde en de duidelijke leiderschapsstructuren maken een kudde vele malen minder kwetsbaar én minder onvoorspelbaar voor anderen.

De reactie op onraad en bedreiging is eensgezind, gebaseerd op hiërarchie, vertrouwen en samenwerking. Dit leidt, anders dan bij niet gesocialiseerde groepen niet tot blinde paniek. Voor honden betekent dit bovendien dat zij zich niet geconfronteerd zien met één dier, maar met een groep.

SELECTIE

Het Goois natuurreservaat heeft goede ervaring opgedaan met het selecteren van individuen op eigenschappen die de dieren van pas komen bij de omgang met (loslopende)

honden. Zij streven naar selectie op ‘rustig, wijkend gedrag’ en testen de dieren daarop alvorens de dieren in de terreinen worden losgelaten. Dit is een zeer zorgvuldige aanpak. Nadeel is dat er, in ieder geval bij de start van de begrazing, geen sprake is van een hecht sociaal verband.

GEWENNING

Uit ervaring blijkt dat kuddes runderen en paarden snel wennen aan de aanwezigheid van mensen en honden. De beheerders melden dat kuddes die leven in voor mensen afgesloten terreinen veel schuwer zijn dan dieren in de vrij toegankelijke gebieden. Hetzelfde geldt voor de gewenning aan honden. Uit het onderzoek blijkt dat voornamelijk in beginsituaties onrust in een kudde ontstaat. Bij eerste ontmoetingen is er onrust en wijken kuddes soms in volle galop uit, terwijl de dieren later nauwelijks opkijken en gewoon doorgrazen. Het blijkt ook dat honden en kuddes elkaar herkennen, zodat vaste bezoekers steeds beter worden geaccepteerd². Een kudde die jaarrond in een gebied verblijft is beter ‘thuis’, en dus ook zekerder in hun terrein dan een kudde die alleen gedurende het seizoen begraast. Natuurorganisaties dienen rekening te houden met deze gegevens. Als een hond illegaal een gebied binnenkomt dat normaal gesproken van honden gevrijwaard blijft, zijn er grotere risico’s, dan in voor honden opengestelde gebieden.

Conclusies

- Runderen zijn rustiger en bewaren afstand tot mensen en zijn daarmee geschikt voor terreinen met loslopende honden.
- Galloway’s, Schotse Hooglanders en het Charolais rund zijn rassen die makkelijk wennen aan de aanwezigheid van (loslopende) honden.
- Paarden zijn in vergelijking met runderen schrikachtiger en opdringeriger naar mensen, wat in kleine, druk bezochte terreinen nadelig kan zijn.
- Met het Konikpaard en de Exmoor zijn in grote terreinen goede ervaringen opgedaan in combinatie met het voorkomen van loslopende honden.
- Sociale kuddes runderen en/of paarden zijn beter in staat zich tegen honden te weren dan een groep onsamenhangende individuele dieren.
- Aan een ‘goede verstandhouding’ tussen bazen en honden enerzijds en de kudde anderzijds gaat een periode van gewenning vooraf.

Honden

Honden zijn al duizenden jaren in het gezelschap van mensen. Als uitzondering tussen de dieren heeft de hond het overwicht van de mens uit vrije wil en zonder beperkingen aanvaard³. Zij werden door mensen als eerste dieren getemd om te assisteren bij jacht, bewaking, voortbeweging en uiteindelijk, als gezelschapsdier. Genetisch vertonen honden grote overeenkomsten met de wilde voorouder, de wolf. Pas in de laatste 500 jaar zijn er van honden, door gericht fokken, zoveel rassen en varianten ontstaan⁴.

SOCIAAL DIER

Hoewel de huidige hond niet meer vergelijkbaar is met de wolf, hebben honden nog wel tal van eigenschappen die met hun afkomst te maken hebben. Honden leven van oorsprong in een groep (een roedel) en het zijn dus sociale dieren. Van oorsprong bezet een roedel een bepaald territorium en wordt samengewerkt bij jacht en verdediging. Honden communiceren veel met elkaar, voornamelijk door middel van geur en lichaamshouding. Een hond kan de mens eenvoudig accepteren als lid en leider van een roedel. Dit verklaart de bijzondere symbiose tussen mensen en honden in de geschiedenis, maar het verklaart ook veel voorkomende problemen tussen honden, hun eigenaren en hun omgeving.

HOND IN ONZE MAATSCHAPPIJ

De band tussen mens en hond kan heel hecht zijn. Mens en hond zijn beide sociale wezens die behoefte aan gezelschap en contact met soortgenoten hebben. Mensen zijn aangewezen op elkaar voor bescherming, om aan voedsel te komen en omdat we niet buiten sociaal contact kunnen. Voor honden geldt precies het zelfde. Het is wetenschappelijk aangetoond dat een hond een positief effect op de gezondheid van de eigenaar kan hebben. Honden kunnen een stress verminderend effect op ons hebben en het aaien van een hond kan de hartslag verlagen⁵. Het hebben van een hond kan mensen helpen om sociale contacten te leggen. Mensen met een hond spreken elkaar immers gemakkelijker aan tijdens het uitlaten van hun viervoeter.

De hond is niet meer weg te denken uit onze samenleving en maakt deel uit van ons dagelijks bestaan. De maatschappij eist wel een aantal aanpassingen om met elkaar samen te kunnen werken en leven. Omdat een maatschappij steeds in verandering is, veranderen de regels ook steeds een beetje. Sommige gedragingen die vroeger heel wenselijk waren zijn dat nu niet meer. In ieder geval is de functie van de meeste honden veranderd van werkhond naar huishond. Dit brengt soms wel wat problemen met zich mee. Terriërs zijn gefokt om op muizen, ratten, en zelfs vossen te jagen, maar tegenwoordig willen veel terriër-bazen er niets van weten wanneer hun hond met een rat aan komt wandelen. Het was vroeger voor vele honden de taak om het erf met verve vrij

te houden van vreemden terwijl honden in onze huidige maatschappij juist sociaal moeten zijn en geen agressie naar mensen mogen vertonen. Vanuit de kant van de hond gezien is er ook dikwijls het een en ander loos. Honden die gefokt zijn om actief bezig te zijn met jacht, veedrijven of andere actieve taken hebben ook de behoefte om die activiteiten uit te voeren. Wanneer daar niet aan wordt tegemoet gekomen brengt dat het welzijn van de hond in gevaar met het risico dat het dier gedrag gaat vertonen wat weer niet gewenst is in onze maatschappij.

De maatschappelijke regels die wij in het kader van dit onderzoek van de hond verwachten zijn: niet achter wild aan gaan en grazers met rust laat.

HONDEN EN GRAZERS

Wil een eigenaar met zijn hond los in een begrazingsterrein kunnen lopen dan moet zijn hond de grazers met rust laten. Grazende runderen of paarden wakkeren niet het jachtinstinct aan van de hond. Wanneer de grazers weg rennen doordat ze worden opgejaagd komt wel het natuurlijke instinct boven. Het is zaak om de dieren te leren wennen aan de grazers, voordat ze weten dat er achteraan jagen geweldig is. Dit is geen onoverkomelijke taak. De hond in onze maatschappij weet van een heleboel zaken dat het geen 'speelgoed' is. Zo hebben de meeste honden geleerd niet achter fietsers, joggers, ruiters en katten aan te gaan.

HONDEN EN NATUUR

Juist in (begraasde) natuurgebieden, waar tal van vogels en zoogdieren te vinden zijn wordt het zelfs voor een goed opgevoede hond nog verleidelijk tegen de commando's in op verkenningstocht te gaan. Minder goed opgevoede honden zijn hier vaak niet te houden. De hondeneigenaar in kwestie hoeft dan overigens nog niet het idee te hebben dat hij geen controle meer heeft over de situatie. Wanneer deze geen kennis heeft of neemt van de zoogdieren en vogels die zich in een gebied bevinden, dan lijkt er misschien niets aan de hand ('ik zie de hond nog') maar heeft de hond al voor grote paniek onder de fauna gezorgd.

Sommige honden hebben een jachtinstinct en willen een prooi te pakken krijgen. Maar veel niet-jachthonden gaan gewoon uit nieuwsgierigheid of als spel achter luchtjes en de bijbehorende dieren aan. Het zoeken, opjagen en achtervolgen van dieren is een 'zelfbelonend' fenomeen. De opwinding bij de hond zorgt voor de aanmaak van stoffen in de hersenen die de hond een goed gevoel geven. Ze worden dus eigenlijk beloond voor wat ze doen, ongeacht wat het baasje er (later) allemaal van vindt⁶. Het afleren van het najagen van wild is daardoor moeilijker aan te leren. Dit komt mede omdat de hond het wild eerder doorheeft dan de mens en omdat je met het wild geen oefensituatie kan opzetten.

De kunst van gehoorzaamheid (in én buiten natuurgebieden) is dat de prikkels die het baasje uitzendt interessanter worden dan de prikkels van de omgeving. Honden kunnen met geduld heel veel leren en een baas kan de hond een reflex tot luisteren aanleren. Jachthonden bijvoorbeeld kunnen zo zijn afgericht dat ze 'hazerein' zijn, dat wil zeggen dat ze niet achter wild aan gaan. Het is dus niet zo dat jagen 'nu eenmaal de natuur van de hond is en niet kan worden afgeleerd'. Het vergt echter wel veel geduld, kennis en toewijding.

HONDEN EN GEHOORZAAMHEID

Honden zijn van oorsprong gewend om in een sociale omgeving op te groeien waar een sterke hiërarchie heerst. De leider van de roedel bepaalt wat wel en niet mag. Mensen die honden houden, kunnen deze rol op zich nemen en de hond door de verschillende leerfasen-(bege-)leiden. Hierdoor worden honden gehoorzaam en controleerbaar. In de praktijk is dit lang niet altijd het geval. Veel mensen zijn zich niet bewust van deze achtergrond, verdiepen zich er niet in en belemmeren daarmee zelf een goede opvoeding van hun eigen hond. Dit kan leiden tot een reeks van (veel voorkomende) problemen zoals honden die niet komen als de baas roept, trekken aan de riem, achter fietsers, joggers, katten of paarden aanjagen, of zelfs tot agressief gedrag naar mens of soortgenoot. Belangrijkste gevolg is dat een groot deel van de honden ongehoorzaam is op die momenten dat het hen uitkomt. En dat is wanneer prikkels van elders door de hond belangrijker gevonden worden dan luisteren naar de baas.

Conclusies

- Honden verstoren natuur doordat ze dieren opjagen en doordat ze door het struikgewas struinen.
- Honden kan worden aangeleerd niet achter wild aan te gaan, dit vergt de nodige kennis en inspanning van de eigenaar.
- Honden kunnen wennen aan de aanwezigheid van grazers, ook dit vraagt om kennis van de hondeneigenaar.

Natuurgebieden in Nederland zijn in beheer bij verschillende instanties, zowel particuliere als overheidsorganisaties. Zij richten zich op behoud, beheer en ontwikkeling van natuurgebieden. Er zijn grote verschillen tussen natuurorganisaties, natuurgebieden, regio's, beheerseenheden, opzichters, boswachters en doelstellingen per gebied. In deze (verdeelde) wereld zijn enkele trends waarneembaar die de ontwikkelingen in de omgang met honden verduidelijken.

VAN BESCHERMEN NAAR ONTWIKKELEN

Natuurorganisaties waren tot 20 jaar geleden vooral gericht op het beschermen van bestaande natuurgebieden. Het beheer van deze gebieden is nog steeds een belangrijke taak, maar vandaag de dag zijn natuurorganisaties daarnaast gericht op het ontwikkelen van nieuwe natuur. Deze nieuwe natuur ontstaat vaak op plekken met nauwelijks of geen ecologische waarde, zoals gebieden die aan de intensieve landbouw worden onttrokken. Soms vinden nog ingrepen plaats (zoals de verwijdering van de top laag of kleiwinning) soms krijgt natuur in deze gebieden gelijk de vrije hand en ontstaat langzaam maar zeker een gebied met hoge natuurwaarden.

VAN ACTIE NAAR DRAAGVLAK

Waar natuurbescherming het vooral moet hebben van acties om bepaalde ontwikkelingen tegen te houden, heeft natuurontwikkeling initiatiefnemers nodig. Natuurorganisaties lanceren daarom steeds vaker hun eigen projecten en zoeken actief naar partners om de gestelde doelen mee te realiseren. Sterke partners, politieke steun en draagvlak bij de (lokale) bevolking zijn onontbeerlijk om natuurprojecten te laten slagen. Natuurorganisaties richten zich dan ook steeds vaker direct tot de bevolking met artikelen, excursies, lezingen en informatieavonden en zoeken nadrukkelijk steun voor hun projecten. Dat daarbij tegemoet moet worden gekomen aan de belangen van anderen en niet alleen strikte natuurdoelen kunnen worden gerealiseerd is duidelijk. Natuurorganisaties zoeken, afhankelijk van het type project, combinaties met recreatief medegebruik van hun terreinen, met het dulden van vissers, mountainbikers of evenementen in hun natuurgebieden, met het zoeken naar mogelijkheden voor waterberging, etc. etc.

Het is opvallend dat communicatie tussen natuurorganisaties en hondenbezitters vooral via (verbods-) bebodding plaatsvindt. Waar bij bijvoorbeeld mountainbikers wordt gekozen voor een strategie van 'beter regelen dan laten waaien' is de communicatie naar hondenbezitters erop gericht om de dieren zoveel mogelijk te weren in plaats van het gebruik van natuurgebieden door hondenbezitters in goede banen te leiden (zie intermezzo).

VEELGEBRUIKTE ARGUMENTEN TEGEN (LOSLOPENDE) HONDEN DOOR NATUURORGANISATIES⁷:

BROEDENDE VOGELS die op de grond of laag in struiken broeden lopen dikwijls gevaar bij loslopende honden. Als bijvoorbeeld weidevogels of kleine zangvogels een nestplaats zoeken of een nest bouwen, mogen ze niet te vaak worden gestoord. Gebeurt dat toch, dan zoeken ze hun nestplaats elders of trekken helemaal uit het terrein weg. Hebben ze al een nest, dan zullen ze opvliegen als er een hond te dicht in de buurt komt. De eieren of jonge vogels zijn dan een gemakkelijke prooi voor andere dieren, zoals eksters, kraaien en meeuwen. Op die manier kan de vogelstand teruglopen.

FOERAGERENDE VOGELS De meeste vogels zoeken hun voedsel op de grond. Komt er een hond aan, dan kunnen ze alleen maar wegvliegen. Als ze dat te vaak moeten doen, vinden ze te weinig voedsel. De vogels trekken weg, op zoek naar een rustiger plek. Ze kunnen echter ook verzwakken, waardoor ze sneller worden gevangen, bijvoorbeeld door roofvogels of vossen. Bovendien leggen verzwakte vogels minder eieren.
Gevolg: minder vogels.

RUSTENDE VOGELS Water- en trekvogels gebruiken de graslanden en zandplaten in waterrijke gebieden vaak als toevlucht- en rustplaats. Loslopende honden kunnen hier enorme groepen tegelijk bedreigen. Gebeurt dat geregeld, dan zullen de vogels naar andere plaatsen uitwijken. Maar daar zijn de omstandigheden vaak ook niet ideaal. Daarbij verbruiken de vogels veel energie. Zonde, want die hebben ze hard nodig voor hun najaars- of voorjaarstrek naar verre oorden.

KLEINE ZOOGDIEREN Hiervan is vooral de haas het slachtoffer van honden. Hazen leven uitsluitend boven de grond en hebben geen hol om in weg te kruipen. Ze kunnen bij een achtervolging alleen overleven door harder te lopen dan de achtervolger. Zeker als er jongen zijn, zijn de gevolgen van verstoring vervelend. De ouders raken hun jongen kwijt en kunnen hen niet meer verzorgen.

REEËN moeten ook niets van honden hebben. Voor loslopende honden slaan ze op de vlucht, ook al lopen die 'vrolijk' blaffend en kwispelstaartend achter hen aan. Reeën raken snel in paniek. Ze kunnen weliswaar harder lopen, maar Nederland is een klein land met overal wegen en hekken. Vaak lopen de dieren zich daar letterlijk op dood, of veroorzaken verkeersongelukken. En daar worden niet alleen de dieren het slachtoffer van.

RUNDEREN, PAARDEN EN SCHAPEN zie je ook in opengestelde natuurgebieden. Ook zij voelen zich gemakkelijk door honden opgejaagd. Schapen kunnen niet goed rennen en moeten daarbij soms een enorme inspanning verrichten. Hartstilstand en dood kunnen het gevolg zijn. Soms komen ze tijdens de vlucht in een sloot terecht. Hun wol komt vol water, ze worden loodzwaar en zijn niet meer in staat om er zelfstandig uit te kruipen. Zonder hulp van mensen zullen ze zeker verdrinken.

WANDELAARS EN FIETSERS willen in natuurterreinen hun vrije tijd graag ontspannen doorbrengen. Velen hebben geen last van honden. Maar een deel van de mensen onder wie ouderen en kinderen is nu eenmaal bang voor honden. Men vindt het niet leuk als de hond enthousiast tegen hen opspringt of luid blaffend achter de fiets aan rent.

HONDENPOEP kan ook de nodige problemen opleveren. Met name waar de bodem arm is - veenweiden, duin-grasland, maar ook sommige bossen - bemest stikstof in de ontlasting de grond. De bodem wordt rijker aan voedsel en een aantal plantensoorten kan daar niet tegen. Ze worden letterlijk verdreven door stikstof-minnende en snelgroeiende planten, waar gras een voorbeeld van is. Daarnaast kan hondenpoep gezondheidsproblemen veroorzaken bij jonge kinderen. Jonge kinderen zitten met hun handen even gemakkelijk in de grond als in hun eigen mond. Op plaatsen waar honden veelvuldig poepen bevat de bodem vaak eitjes van spoolwormen. Spelende kinderen lopen zo gevaar besmet te worden met spoolwormen.

ABORTUSVERWEKKER NEOSPOR wordt vaak genoemd als risico van de aanwezigheid van honden(-poep) in een natuurgebied met grote runderen. Neospora caninum is een van de belangrijkste veroorzakers van verwerpen bij koeien en kan worden overgedragen door hond en das⁸. Er is nog geen onderzoek gedaan naar de risico's van Neospora in begrazingsterreinen. Volgens H. Luten, veterinaire begeleider van o.a. de Veluwezoom, gespecialiseerd in grote grazers 'kan het theoretisch en het zal dus ooit wel een keer voorkomen, maar het is uitzonderlijk dat een hond besmet is en dan moet dat nog weer eens door een koe worden opgenomen wat ook al een erg kleine kans is.' Er zijn een aantal gevallen van Neospora in Nederland bekend.

DE BETEKENIS VAN HONDEN IN OPENSTELLING VANUIT SUBSIDIEREGELGEVING.

De trend naar openstelling van natuurgebieden heeft ook haar weg gevonden in de subsidies voor het beheer van natuurgebieden. In het programma beheer wordt een extra 'recreatie'-subsidie per hectare natuurgebied verstrekt wanneer het gebied toegankelijk is voor publiek. Een aanzienlijk deel van de Nederlandse natuurgebieden maakt aanspraak op deze regeling. Dat de vereiste toegankelijkheid ook betrekking heeft op honden blijkt uit de ervaring van Stichting IJsselandschap bij de opening van het natuurgebied de Ossenwaard. In dit gebied was er voor gekozen om geen honden toe te laten. De stichting had voor het terrein vanuit de regeling functiebeloning bos en natuurterreinen (de voorloper van het programma beheer) het terrein als 'opengesteld' aangevraagd, maar had niet de bekende groene openstellingsbordjes geplaatst. In plaats daarvan was er een bord geplaatst met de tekst 'Opengesteld, Betreden op eigen risico, Verboden voor honden'. Controle van AID leverde echter de beoordeling 'niet opengesteld' op. Het weren van mensen met honden was iets wat niet strookte met de bedoeling van openstelling. Hierdoor kwam Stichting IJsselandschap slechts in aanmerking voor 10% van de subsidie. Voor de openstelling bij het ministerie van LNV is het toelatingsbeleid in natuurterreinen zodanig dat wanneer er overheidsgeld voor openstelling wordt uitgegeven er van uitgegaan wordt dat mensen altijd (zij het wel aangeliend) een hond mee mogen nemen in een gebied. Zoniet, dan wordt het niet als opengesteld aangemerkt.

Belangrijke argumentatie uit de rechtspraak die hieruit voortvloeide is:

- '... met het hondenverbod wordt een aanzienlijk deel van de potentiële bezoekers (namelijk de hondenbezitters) geweerd, zodat niet van openstelling voor een zo breed mogelijk publiek kan worden gesproken'
- '... verder zie ik in het door u beweerde causale verband tussen de aanvallen van Gallowayrunderen en een Konikpaard op bezoekers en de aanwezigheid van honden in het gebied, geen reden tot het aannemen van een bijzondere omstandigheid, die mij zou nopen van de Regeling af te wijken. Het is immers uw eigen keuze om deze dieren in het gebied toe te laten. Als u tengevolge van uw eigen keuze besluit beperkingen op het terrein op te leggen dan vormt dat een omstandigheid, waarmee ik wat betreft de openstellingsvereisten geen rekening kan houden' (afdeling Juridische Zaken van LNV in 2001).

VAN RESERVAAT NAAR VRIJE TOEGANG

Politiek en publiek draagvlak voor natuurbescherming in het algemeen en draagvlak voor hun eigen projecten in het bijzonder is gebaat bij openstelling van natuurgebieden. Mensen moeten in staat zijn om van de natuur te genieten, willen zij zich ooit gaan inzetten voor de bescherming ervan, zo is de redenering. Publieke toegankelijkheid wordt dan ook steeds gebruikelijker. Door de immer uitbreidende vraag naar recreatiegebieden en het daarbij achterblijvende aanbod zijn steeds grotere groepen mensen voor hun recreatiebehoefte aangewezen op natuurgebieden. Natuurorganisaties worden zodoende, om hun doelstellingen te halen, niet alleen terreinbeheerder, maar ook een soort recreatieschap. Omdat een grote groep groenrecreanten een hond heeft leidt deze ontwikkeling tot een toename van de wens om zich met honden in de natuurterreinen te begeven. Los van het wel of niet toestaan van honden, dient hier in de communicatie rekening mee gehouden te worden. De regels omtrent honden is niet meer iets dat met verbodsbordjes kan worden geregeld.

VAN PRECISIEBEHEER NAAR PROCESBEHEER

De doelen die in het natuurbeheer worden nagestreefd worden steeds vaker bereikt via het vrij laten van natuurlijke processen en het terughoudender worden met (technische) ingrepen. Dynamische processen, zoals het vrij laten van erosie en sedimentatie, hoogwater en begrazing hebben in de afgelopen jaren bewezen de basis te leggen voor vergelijkbare of soms zelfs betere resultaten dan met maaien, hekken zetten, planten en zagen worden bereikt. Met name in de gebieden waar natuur ontwikkeld wordt zoekt men naar robuuste natuur en probeert men 'tuinieren' te vermijden. In tal van natuur(-ontwikkelings)gebieden is begrazing met runderen en paarden inmiddels gemeengoed.

Tegelijkertijd met de inzet van grazers worden de terreinen vaak afgesloten voor (loslopende) honden in verband met het vermeende risico. Gezien het beperkte risico (zie: hoofdstuk risico's en problemen) dient hier kritisch naar gekeken te worden om te voorkomen dat wilde natuur en grote grazers als ongewenst worden beschouwd door het stedelijk publiek.

VAN PLATTELAND NAAR DE STAD

Een andere belangrijke ontwikkeling is dat natuurorganisaties ook steeds vaker in en om de stad actief worden. Stedelijke groengebieden bieden niet alleen voldoende ecologische potenties, maar bieden de stedeling ook mogelijkheden om dicht bij huis te genieten en er te recreëren. Het past volledig bij de doelstellingen om meer natuur voor mensen te realiseren (zoals verwoord in het G105-beleid en de nota natuur voor mensen/mensen voor natuur) Het verhoogt het natuurbesef van een grote groep (potentiële donateurs) en kan andere gebieden, met hoge natuurwaarden, ontlasten. Echter bij het brengen van de natuur naar de stad, is ook de natuur naar de honden gebracht

VERDEELDHEID

In het kort komt het er op neer dat er onmiskenbaar een trend is naar meer vrij toegankelijke, begraasde natuurgebieden in de buurt van de stad, waar natuurorganisaties voor hun succes sterk afhankelijk zijn van het lokale draagvlak en waar hondenbezitters een niet te omzeilen belangengroep vormen.

Omdat genoemde trends zich pas in de afgelopen 15 jaar voordoen en pas de laatste jaren écht een vlucht nemen, zijn natuurorganisaties onderling, maar ook intern soms nog heftig verdeeld over de mate waarin deze ontwikkelingen wenselijk zijn. Met de discussie over loslopende honden belanden we midden in dit strijdtoneel waar nog geen uitgekristalliseerde standpunten over zijn. Met als gevolg dat rigide natuurbeschermers soms hun hoogdravende natuurdoelen projecteren op stedelijke natuurontwikkelingsgebieden, waar deze nooit haalbaar zijn zonder oorlog met de omgeving. Maar het kan ook voorkomen dat recreatiemedewerkers (te) vergaande openstellingplannen ontvouwen in topnatuurgebieden die sinds jaar en dag beschermd zijn. Papier is geduldig en in de praktijk wordt vaak pragmatisch gehandeld. Veldmedewerkers (toezichthouders, boswachters, voorlichters) proberen over het algemeen een prettige relatie met de burens en de bezoekers van hun gebieden te onderhouden en zoeken veelal naar praktische oplossingen voor problemen. Zo worden in veel gebieden waar (loslopende) honden niet zijn toegestaan deze bijvoorbeeld wel gedoogd.

Conclusies

- Met het toenemend aantal natuurontwikkelingsgebieden in en om de stad komen natuurorganisaties en hondeneigenaren steeds vaker in elkaars vaarwater
- Bij stedelijke natuurgebieden is de hond een fenomeen waar men niet omheen kan. Ongeacht welk hondenbeleid er beoogd wordt zal communicatie met deze doelgroep nodig zijn. Hondeneigenaren vormen, met de komst van natuurontwikkeling in en om de stad, een belangrijke doelgroep voor natuurorganisaties. Met deze doelgroep wordt momenteel nauwelijks gecommuniceerd.
- Grazers spelen een belangrijke rol in het procesbeheer van natuurgebieden, maar bieden tegelijkertijd een makkelijke en soms oneigenlijke, aanleiding om honden te weigeren.

Hondeneigenaren

Er zijn in Nederland in totaal 1.500.000 honden⁹ en nog veel meer eigenaren; gezinsleden of partners wisselen immers af bij het uitlaten. Net zomin als 'de' hond te beschrijven valt, is het mogelijk om algemene uitspraken te doen over 'de' hondeneigenaar. Het is geen homogene groep qua leeftijd, opleiding of inkomen. Wanneer men mensen vraagt waarom zij een hond hebben zijn de gebruikelijke antwoorden meestal: gezelschap, beweging, veiligheid en simpelweg; plezier.¹⁰ De redenen waarom, en de manieren waarop honden gehouden worden, verschillen sterk.

DAGELIJKSE ROUTINE

Mensen die een hond hebben en niet de mogelijkheid hebben om deze op en rond het erf vrij te laten lopen, laten hun huisdier minimaal 3 keer per dag uit. Men zoekt hiervoor meestal een plek die 'groen' is, op loopafstand van huis. De meeste wandelingen spelen zich af in de directe omgeving van het huis in groenstroken, plantsoenen, parken en op speelveldjes. Op straat blijven de meeste honden dan aangeliend, met name vanwege het risico met het verkeer. In parken en op speelveldjes laat de meerderheid van de hondenbezitters hun hond graag los. De lengte van de wandeling varieert van een paar minuten ('even poepen') tot meer dan een uur. Veel eigenaren zijn zich ervan bewust dat de hond naast zijn behoefte ook zijn energie kwijt moet. Meestal is hier één langere wandeling per dag op gericht, waar de mogelijkheid om een hond los te laten nog belangrijker wordt gevonden. Voor deze wandeling is men bereid om verder van huis te gaan. Desnoods met de auto.

HÚN UITLAATPLEK

De uitlaatplek ligt in de meeste gevallen op loopafstand van huis. Hierdoor kunnen hondeneigenaren vaak weinig variëren met hun uitlaatplek. Voor veel mensen is de uitlaatplek niet alleen functioneel uitlaatterrein, maar zij genieten ook van het buiten zijn. Ze zijn dus trouwe bezoekers van deze plaatsen en als deze plekken handig of mooi zijn, gaan ze er zich snel nauw bij betrokken voelen. Gemeentes sluiten vanwege overlast of als gevolg van stedelijke ontwikkelingen vaker zones voor honden af, dan dat er bij komen. Natuurorganisaties en gemeentes zijn geneigd om samen op te trekken bij het weren van honden uit natuurgebieden en parken. Deze veranderingen stuiten meestal op felle weerstand. Dit leidt tot ingezonden brieven, politieke lobby, vorming van succesvolle actiegroepen en/of burgerlijke ongehoorzaamheid tegen (de komst van) het geplande natuurgebied en/of tegen de betrokken natuurbeheerder. Uit onderzoek met de beheerders blijkt dat de weerstand soms zo fel is dat wordt bedreigd met geweld naar degenen die de (nieuwe regels) moeten handhaven. Niet voor niets worden in veel (begrasde) natuurgebieden (loslopende) honden gedoogd. Veel beheerders melden dat de weerstand tegen afsluiting voor honden wegebt omdat de ingezette regels niet, of niet streng worden nageleefd.

Maaskuilen wordt
natuurgebied (15/1)

Maaskuilen 2

Na reeds herhaaldelijk mijn ongenoegen bij waterschap Peel en Maasvallei kenbaar gemaakt te hebben, wil ik op deze manier proberen enige aandacht te vestigen op het feit dat het natuurgebied Maaskuilen Hout-Blerick – met zijn bijzonder rijke flora en fauna – voor mens en dier in zijn huidige staat moet blijven.

Al zes jaar loop ik met mijn hond dagelijks twee keer door de weilanden en natuurgebieden, langs de waterkant van de Zuiderbrug tot Baarlo en terug. Alleen hoge waterstanden kunnen mij en vele andere natuur- en dierenvrienden hiervan weerhouden. Als dit gebied van een afrastering wordt voorzien en derhalve niet meer voor ons toegankelijk is, ontnemt men ons een belangrijk stukje levensplezier. Door het gebied te laten zoals het momenteel is, zouden kosten en ergernis bespaard kunnen worden. Waarom moet in dit land trouwens elk stukje natuur afgerasterd worden? Verre van natuurlijk, dunkt mij. Ook namens mijn mede-wandelaars zou ik willen verzoeken: laat ons alstublieft ons kleine stukje natuur, waarvan wij dagelijks genieten, behouden!

Ine Karis, Hout-Blerick

MEERDERE HONDEN TEGELIJK .....

Van de hondenbezitters heeft 90% één hond¹¹. Toch komt het voor dat hondeneigenaren met 3 of nog (veel) meer honden in begraasde natuurgebieden gaan wandelen. Ook als hondenbezitters samen oplopen en honden elkaar dus vaak tegenkomen kunnen ze samen een groep vormen. Naast bovenstaande fenomenen bestaan er ook honden-uitlaatdiensten, waarbij de werkende baas zijn hond overdag door een bedrijf laat uitlaten. Inmiddels zijn er al minimaal 113 van dit soort bedrijven in Nederland actief¹². Hoewel de brancheorganisatie streeft naar een maximum van 8 honden per uitlater, kunnen in de praktijk groepen ontstaan van wel 15 honden en meer.

Een groep honden kan anders reageren op hun omgeving dan de individuele hond apart. Honden gaan van oorsprong gezamenlijk op jacht en vele honden hebben dit instinct nog in zich. Zo voelt een individuele hond zich gesterkt als deze met meerdere honden samen is.

Een groep honden levert een veel grotere onrust op voor grazers en andere dieren in begraasde natuurgebieden dan één of meerdere individuele honden. Natuurorganisaties weren groepen honden soms actief door de regel: 'maximaal twee honden los per groep'. Ook wordt gewerkt met een vergunningstelsel voor uitlaatdiensten, zij maken ten slotte op een bedrijfsmatige manier gebruik van het gebied. Begraasde natuurgebieden zijn voor groepen honden minder geschikt en de aanbevelingen in deze studie gelden dan ook niet voor groepen boven de twee honden. Het is zaak om bij het toestaan van loslopende honden met dit fenomeen rekening te houden.

INLEVINGSVERMOGEN

Hondenbezitters hebben er vaak geen notie van dat anderen overlast ervaren van hun hond. Voor mensen die van honden houden zijn veel eigenschappen of gedragingen normaal of leuk. Anderen zijn er soms helemaal niet van gediend. De meest gehoorde klachten gaan over hondenpoep, gevolgd door geluidsoverlast van blaffen en klachten voortkomend uit angst voor honden. In natuurgebieden gaat het

naast bovenstaande klachten over het opjagen en verstoren van dieren (reeën, vogels, hazen, herten) door loslopende honden, het verstoren van de rust door luid blaffen, of het (te) luid roepen door de baas. Hondenpoep op openbare plekken kan inmiddels rekenen op algemene maatschappelijke afkeuring en het wordt onder hondenbezitters in de stedelijke omgeving ook steeds normaler om gebruik te maken van speciale honden-uitlaatplaatsen of poepschepjes. Veel gemeenten hebben een speciaal hondenpoepbeleid. Daarbij wordt gekeken naar campagnes in landen als Engeland en Frankrijk, waar (strengere) regelgeving en het creëren van draagvlak tot goede resultaten hebben geleid.

NIET BEWUST .....

Hondeneigenaren kunnen zich over het algemeen, niet veel voorstellen bij 'verstoring' van de natuur, en zijn er daarom moeilijker op aan te spreken. Veel hondenbezitters zijn zich, evenals het gros van de andere bezoekers van natuurgebieden, niet bewust van de aanwezigheid van (broedende) vogels, hazen, herten of reeën. De titel 'ook als hij niets doet' van een folder van Natuurmonumenten over dit onderwerp is veelzeggend. 'Hij' doet namelijk van alles, maar het wordt niet geregistreerd. Het kan een hondenbezitter volledig ontgaan dat er door zijn toedoen een slachting wordt aangericht onder jonge vogels, dat reeën permanent worden verstoord of dat de grondbroeders uit een gebied verdwijnen. Voor natuurkenners is dit onbegrijpelijk, vandaar dat hondenbezitters door hen ook vaak worden betiteld als aso's.

WÉL BEWUST .....

Natuur- en groengebieden in en om de stad worden veel bezocht door hondenbezitters. Omdat zij enkele keren per dag hun 'rondje' moeten maken komen ze vaak én met ijzeren regelmaat in een gebied. Het komt voor dat hondeneigenaren uit interesse of via excursies of lezingen kennis nemen van de achtergronden en ecologie van gebieden en vervolgens belangrijke vertegenwoordigers van een natuur-

project worden. Hun regelmatige bezoek, in weer en wind, maakt hen in principe uitstekende toezichthouders. Met hun kennis van het terrein en de kudde hebben zij een neus voor onraad of problemen en zorgen ze voor sociale controle in het gebied.

TRAININGEN EN VERENIGINGEN

Het staat nergens officieel geregistreerd in Nederland maar vanuit de hondenwereld ervaart men dat het aantal mensen dat zich verdiept in hun hond, of meer met hun hond doet, toe neemt. Honden(sport)verenigingen voor politie- of jachthondentraining, reddingshondenwerk, frisbee, behendigheid en flyball worden steeds populairder.

Dit alles is nog maar een erg klein deel van de honden-eigenaren vergeleken bij het aantal eigenaren dat een cursus volgt die zich richt op de opvoeding van hun hond. De bekendste is de puppycursus waar nieuwe eigenaren met hun jonge hond leren omgaan. Naar schatting 60% van de mensen die een hond neemt volgt tegenwoordig een dergelijk cursus¹³. De puppies leren hier socialiseren en gehoorzamen. Het uiteindelijke resultaat is echter niet altijd dat de hond gehoorzaam de cursus verlaat. Op deze cursussen wordt duidelijk dat hondenbezitters en hun hond elkaar nog maar nauwelijks begrijpen. Op kynologenclubs, particuliere hondenscholen en hondensportverenigingen worden de eerste, belangrijke, stappen gezet naar een betere communicatie tussen baas en hond.

TRENDS IN TRAININGEN

De hondencursussen maken een belangrijke ontwikkeling door die ook in het verband met dit project van belang is. De cursussen worden namelijk steeds meer afgestemd op reële situaties.

Steeds vaker wordt ingezien dat het leren van een paar kunstjes niet voldoet om ook buiten het steriele trainingsveldje de hond goed te laten luisteren. Het is van belang dat een hond ook in een omgeving vol interessante prikkels zijn eigenaar blijft gehoorzamen. Moderne trainingen leren baasjes om ook onder zeer verleidelijke omstandigheden tóch de baas te blijven. Deze cursussen spelen zich dus in toenemende mate af in een drukke, afleidende omgeving (zoals een kinderboerderij, manege of gewoon het winkelcentrum).

Conclusies

- Het laten loslopen van honden is een grote behoefte van honden en hun eigenaars. Gebieden waar dit kan worden met hand en tand verdedigd. Bestaande losloopgebieden zonder meer afsluiten voor (loslopende) honden is vragen om problemen en betekent vaak een gevoelig verlies van draagvlak voor natuur.
- Hondeneigenaren zien natuur meestal als een waardevol decor, maar zijn meestal geen natuurkenners.
- Om een sociale norm te laten ontstaan onder hondenbezitters én het grote publiek dat het 'not done' is om met je hond natuur te verstoren dient concreet en informatief gecommuniceerd te worden óver die verstoring en over praktische manieren waarop hondeneigenaren die verstoring kunnen voorkomen.
- Eenmaal geënthousiasmeerd kunnen hondenbezitters, als één van de meest trouwe bezoekers van natuurgebieden, een belangrijke rol spelen in de voorlichting en controle in het natuurgebied.

Aanbevelingen

Hoewel de relatie tussen grote grazers en honden voor de kudde minder problematisch is als wordt verondersteld, blijft de aanwezigheid van honden een risico voor natuurorganisaties. Daarnaast blijven natuurbeheerders zich zorgen maken over de verstoring van natuurwaarden bij het toepassen van een ruimer toelatingsbeleid voor honden. In de voorgaande hoofdstukken is deze problematiek vanuit verschillende perspectieven belicht. Op basis hiervan worden er een reeks aanbevelingen gedaan. Aanbevelingen waardoor risicovolle ontmoetingen tussen grazers en honden kunnen worden voorkomen. Een deel van deze aanbevelingen gaat niet alleen over het voorkomen van ontmoetingen tussen grazers en honden. Uitvoering van genoemde maatregelen zal ook leiden tot een beter samengaan van honden en natuurwaarden. Daarnaast en misschien wel nog belangrijker, wordt tegelijkertijd een reeks van mogelijkheden gegeven om de huidige kloof tussen hondenbezitters enerzijds en natuurbeheerders anderzijds enigszins te dichten.

INRICHTINGSMAATREGELEN

Bij de opstart van een terrein, of in een latere fase, kunnen natuurgebieden beter geschikt worden gemaakt om honden en grazers samen een plek te geven. Door een bepaalde omvang na te streven, of bij de inrichting van het terrein rekening te houden met de voor grazer en bezoeker populaire plekje kunnen risicovolle ontmoetingen tussen grazers en honden bij voorbaat verminderd of voorkomen worden.

Grootte en vorm van het natuurgebied

Hoe meer de grazers door de omvang of vorm van het terrein beperkt worden, hoe groter de kans dat de wegen van honden en grazers elkaar kruisen. Hoe groter en hoe minder smal een gebied hoe beter dus. Ook kan een doodlopend, omrasterd stuk in een gebied een 'fuik' in het terrein vormen, wat de kans om ingesloten te raken voor een kudde

vergroot. Het ontbreken van een vluchtweg bij ongewenste ontmoetingen tussen een kudde en een hond kan leiden tot onnodige paniek. De risicoplekken voor dergelijke ontmoetingen kunnen redelijk van tevoren worden ingeschat.

Vuistregel is dat er bij ontmoetingen tussen honden en grazers in het gebied genoeg ruimte moet zijn voor grazers (en honden) om elkaar te kunnen ontwijken, dus theoretisch moet het smalste gedeelte toch minimaal 50 meter breed zijn. Is een terrein te smal en gaan er (tegen de regels) toch honden verwacht worden dan kan men de noodzaak van grazers opnieuw overwegen.

Dekking

Kuddes hebben niet altijd oppervlakte nodig om ontmoetingen met honden uit de weg te gaan. Bomen, struiken of hoge vegetatie bieden hen vaak al voldoende dekking. Ruigtes, met daarin bramen, distels, brandnetels e.d. deren kuddes nauwelijks, maar de meeste honden moeten er niets van hebben. Bijkomend voordeel is dat kalveren hier makkelijker uit het zicht blijven en er door hun moeders uitstekend in kunnen worden verstopt.

Water

Water heeft over het algemeen dezelfde functie als een hek. Alleen als het echt moet, zullen de kuddes ervoor kiezen om te water te gaan. Dan is het van belang dat de oevers niet steil zijn en de dieren eenvoudig weer aan de kant kunnen komen.

In droge begrazingsterreinen moeten populaire hondenroutes ver van de drinkplek worden aangelegd.

Routing

Het is mogelijk om met de terreininrichting en de padenstructuur al voor een heel groot deel sturing te geven aan de routes die hondenbezitters kiezen. Het uitmaaien van een wandelpad door een ruig natuurgebied bijvoorbeeld, zal leidend zijn voor de routekeuze van het overgrote deel van de bezoekers (met of zonder hond). Als deze routes door

hoog opgaande ruigte lopen (brandnetels, distels en bramen) of langs een natuurlijke begrenzing (moeras, open water) dan blijft ook een nieuwsgierige hond liefst op deze route. Ook takkenrillen zijn over het algemeen voldoende ontmoedigend voor wandelaars en honden.

POSITIEVE STIMULANSEN

In plaats van ontmoediging of regelgeving kunnen ook positieve stimulansen een rol spelen bij het sturen van hondenbezitters. Zo kunnen honden(eigenaren) eenvoudig naar bepaalde delen van een terrein getrokken worden zodat in andere delen rust ontstaat. Dergelijke 'magneten' voor hondenbezitters zijn:

EEN ONDER ALLE WEERSOMSTANDIGHEDEN GOED BEGAANBAAR PAD. Dit kan worden bereikt op de droog gelegen stukken van het terrein, door een route uit te maaien, of door een half verhard pad aan te leggen

BANKJES; Omdat het er bij hondeneigenaar om gaat dat met name de hond buiten is hoeven geen grote afstanden te worden afgelegd. Als een bankje ook nog op een plek staat waar de hond kan spelen (zand, water, veldje) is het helemaal aantrekkelijk om (niet verder dan) naar deze plek te gaan.

ZWEMGELEGENHEID; Zeker met mooi weer zijn veel hondeneigenaren op zoek naar een zwemplek voor de hond.

ZEN VELDJE MET KORT GRAS; Veel bazen willen graag spelen met de hond met een balletje of een stok. Om het speelgoed niet elke keer kwijt te zijn heb je kort gras nodig.

ZAND; Honden houden van graven! Als er ergens zand (liefst een zandstrandje) is zie je al gauw honden verschijnen.

LET OP: Voor een zwemgelegenheid, een veldje met kort gras of zand(strandjes) geldt dat ze ook als magneet voor kuddes kunnen werken. Wees dus voorzichtig met het realiseren van één zo'n plek in een gebied.

BEHEERSMAATREGELEN

Bij het beheer van natuurgebieden zijn tal van mogelijkheden om grazers en honden beter samen te laten gaan, zo kan men met de inzet van het soort grazer rekening houden met de honden. Daarnaast zijn er vele mogelijkheden om gebieden gedeeltelijk open te stellen voor honden.

Keuze voor grazers

De keuze van grazers hangt vaak samen met de te bereiken doelstellingen. Indien men weet dat honden een gebied (gaan) bezoeken kan gekozen worden voor een rustig ras en rustige individuen. Ook is een individuele test mogelijk van dieren (zie inzet pagina..) Met de Galloway, de Schotse Hooglander en het Charolais rund zijn in door honden bezochte gebieden al goede ervaringen opgedaan. Paarden zijn, nog los van ontmoetingen met honden, over het algemeen opdringeriger en zijn daardoor wat minder geschikt voor populaire terreinen.

Honden in deelgebied

Men kan ervoor kiezen om onaangrijnde honden slechts in een beperkt gedeelte van het begrazingsterrein toe te staan, waarbij de grazers het gehele terrein tot hun beschikking hebben. Op deze manier kunnen de grazers rust zoeken. Er is in ieder geval één plek bekend waar, zeer succesvol, honden maar in één deel van het terrein zijn toegestaan zonder dat door middel van hekken het 'hondendeel' van de rest van het gebied is gescheiden. Overzichtskaartjes, borden en informatiepanelen maken duidelijk dat de centrale weg, die door het gebied loopt de scheidslijn is. Links van deze weg mogen honden wél los en rechts van de weg mogen honden alleen aangrijnd komen. De hooglanders die het gebied begrazen kunnen vrij door het gehele gebied trekken.

Honden in afgescheiden gebied

Men kan er voor kiezen om een *speciaal losloop-terrein* te realiseren dat als buffer dient voor een gebied met grazers en hogere natuurwaarden. In dit deel staan dan geen grazers. Op verschillende plaatsen zijn hier (positieve) ervaringen mee opgedaan. Belangrijk is wel dat speciale losloop-terreinen niet veel minder aantrekkelijk zijn dan de gebieden waar honden uit geweerd worden. Ook dienen de ingangen van beide deelgebieden niet te dicht bij elkaar te liggen. Dit om de verleiding om tóch het natuurdeel in te gaan niet te groot te maken.

In één geval was de actieve communicatie om hondenbezitters naar de speciale gebieden te krijgen zo succesvol, dat er meer hondenbezitters dan ooit op afkwamen. Er blijkt zoveel behoefte aan dit soort plekken dat niet alleen de lokale hondenbezitters op het gebied afkomen, maar het ook een regionale functie krijgt. Op internet worden zelfs landelijke lijsten van gebieden gegeven waar honden los mogen.

Hondenroute

Op verschillende plekken zijn ervaringen opgedaan met het instellen van één vaste route voor honden. Deze zogenaamde 'natte neuzen' routes voor loslopende honden werken over het algemeen goed. Staatsbosbeheer en NM maken hiervan gebruik in hun natuurterreinen (los van de aanwezigheid van grazers) om de natuurwaarden te waarborgen. In begraasde gebieden kan zo'n route ook uitstekend werken omdat de kudde dan weer de kans krijgt om te wennen en zelf de keuze heeft of er een ontmoeting met een hond komt of niet. Bij een dergelijke maatregel moet er uiteraard wel op gelet worden dat de geplande route wel aantrekkelijk is voor de hondenbezitter en dat de favoriete plekjes van de kudde en de route elkaar niet kruisen.

Seizoensregulatie

Het is goed aan hondenbezitters uit te leggen dat in de periode wanneer veulens en kalveren in het gebied lopen, of tijdens het broedseizoen, loslopende honden verboden zijn. Door het gebied voor loslopende honden af te sluiten in deze periode, worden risico's tegengegaan en wordt verstoring voorkomen. Het is wel erg belangrijk dat middels actieve voorlichting en bebording wordt uitgelegd waarom deze regels worden toegepast. In plaats van een simpel verbod zou er informatie moeten komen over de kalveren, veulens of vogels die op dat moment bescherming verdienen.

COMMUNICATIE

Door de toegenomen openstelling van natuurterreinen komen natuurorganisaties met een steeds groter deel van de bevolking in contact. Omwonenden, kinderen, scholen, natuurliefhebbers, sportclubs en andere (groepen) mensen worden steeds vaker beschouwd als doelgroep. Structurele contacten met hondeneigenaren, toch een aanzienlijk deel van de bezoekers van natuurterreinen, zijn er echter nog nauwelijks. Hondeneigenaren vormen nog nauwelijks een doelgroep voor natuurorganisaties en er wordt over het algemeen niet specifiek aan deze doelgroep duidelijk gemaakt omwille van welke natuurdoelstellingen, welke beperkende maatregelen worden genomen.

Gericht communiceren ...

Hondeneigenaren lopen een veel grotere kans om via ver- en gebodsbordjes of door controleurs te worden benaderd, dan dat zij op een wijze tegemoet worden getreden die is gericht op het verkrijgen van draagvlak en begrip voor maatregelen. Al te vaak wordt er naar de hondenuitvoerders toe abstracte argumenten gebruikt die zij niet 'verstaan'. Te weinig wordt er gewerkt met concrete cijfers en plaatselijke voorbeelden van de gevolgen van loslopende honden. Een gerichte en doortimmerde argumentatie is nodig omdat natuurorganisaties van de hondenbezitters niet alleen bewustwording vragen, zoals bij het overgrote deel van het publiek. Natuurorganisaties vragen ook concrete gedragsverandering van de hondeneigenaar, soms met verstrekkende gevolgen voor hun favoriete dagelijkse wandeling.

...over juiste maatregelen

Onder het mom van risico tussen grazers en honden, of risico's voor 'mens en natuur' worden sommige terreinen te gemakkelijk afgesloten voor (onaangelijke) honden zonder dat serieus is gekeken naar mogelijke oplossingen. Wanneer deze oplossingen zouden zijn bekeken, zouden zijn afgewogen of zouden zijn geprobeerd en hierover werd gecommuniceerd zou ook een negatieve boodschap door hondenbezitters veel eerder worden geaccepteerd. Actief communiceren over die plekken waar juist wél mogelijkheden zijn voor honden maakt de communicatie tussen natuurbeheerders en hondenbezitters stukken eenvoudiger. Beheerders geven nu al aan veel sterker in hun schoenen te staan wanneer zij hondeneigenaren kunnen aanspreken als ze een goed alternatief kunnen bieden.

BEBORDING / REGELS

Indien er men er voor kiest om honden los in een begraasd natuurgebied toe te laten is het van belang om hondenbezitters duidelijk te maken wat de risico's zijn en welke spelregels er gelden. Dit om te voorkomen dat het natuurgebied 'hondengebied' wordt. Het advies is om een tekst met de volgende strekking duidelijk leesbaar aan de ingang te plaatsen:

BEGRAZINGSGEBIED

In dit gebied grazen runderen en/of paarden
Honden mogen onaangeliend mits:

- Ze onder appèl staan
- Ze het wild en de grazers met rust laten.
- Er niet meer dan 2 honden per groep los zijn.
- De honden (net als u) 25 meter afstand houden tot de grazers

Bij runderen op het pad: loop om, wacht tot ze voorbij zijn of keer terug.
Runderen kunnen altijd onverwachts reageren op honden en bezoekers.

HOE DE EIGENAREN TE BENADEREN ?

Hondeneigenaren vormen een grote gevarieerde groep, die niet duidelijk worden vertegenwoordigd door een belangenvereniging. Toch zijn er voldoende manieren om in contact te komen met hondenbezitters.

- Via het gebied waar ze in wandelen; Nog steeds de makkelijkste en meest directe weg om in aanraking te komen met de hondeneigenaren. Hoe dichter het gebied in de buurt ligt van de stad, hoe meer het gebied vaste bezoekers heeft en hoe eenvoudiger het grootste deel van de bezoekers persoonlijk kan worden ontmoet.
- Via de verplichte hondenbelasting. Deze zorgt er voor dat in iedere gemeente een administratie bestaat van hondeneigenaren binnen de gemeentegrens. Deze (adres-) gegevens mogen, in het belang van een beter hondenbeleid, veelal benut worden
- Via hondentrainingsscholen en verenigingen. Deze staan steeds meer open voor het geven van trainingen in een omgeving waar honden dagelijks komen en daarmee ligt er nu een kans om een cursus onderdeel natuur en grazers aan het trainingsprogramma toe te voegen. In elke gemeente is wel een hondenschool en / of vereniging. Met name de instituten die dicht bij een begraazingsterrein liggen kunnen aangemoedigd worden om het onderwerp honden, grazers en natuur in het lesprogramma op te nemen.

- Uitnodigen van een 'hondenklas' in het terrein is een geweldige kennismaking. Bazen wordt geleerd hoe ze hun hond kunnen wennen aan grazers en tegelijkertijd kan er informatie worden gegeven over de ecologie van het gebied en hoe hondeneigenaren (zonder totaal verbod) daar zo min mogelijk een storende factor in spelen. Het is wel belangrijk dat de aanwezige trainer op de hoogte is van een goede begeleiding van de habituatie van honden met grazers.

HONDENBELASTING

Terwijl natuurorganisaties primair een natuurdoelstelling nastreven wordt de druk soms steeds meer opgevoerd om wandel-, fiets-, mountainbike- en stuurinroutes aan te leggen, evenementen te herbergen en nu dus ook nog als hondenuitlaatplek te fungeren. Wanneer natuurorganisaties werkelijk aan deze functies voldoen, valt er ook iets voor te zeggen om deze taken ook financieel te waarderen. Op zijn minst een deel van de hondenbelasting en de toeristenbelasting kan op die manier weer worden besteed op een plek waar ook de kosten gemaakt worden. Natuurorganisaties zouden hierover in gesprek kunnen gaan met de gemeente.

GEDRAGSVERANDERING ONDER HONDENBEZITTERS

Bovenstaande conclusies en aanbevelingen waren sterk gericht op de natuurorganisaties. Met hun inspanningen kunnen hondeneigenaren meer begrip krijgen voor natuurdoelstellingen en kunnen er tegelijkertijd meer plekken komen waar honden (los) mogen lopen. Deze ontwikkeling kan en zal nooit eenzijdig van de grond komen. Als natuurorganisaties zich hiervoor inspannen moeten zij kunnen rekenen op coöperatieve en op hun gedrag aanspreekbare hondenbezitters die (versoepelde) regels ook écht respecteren.

Referenties

- 1 mondeling van Renée Meisner, Stichting Ark
- 2 mondeling van Renée Meisner, Stichting Ark
- 3 Gino Pugnetti, *Praktisch handboek honden*, 1980 Uitgeverij Helmond BV, ISBN 902527104
- 4 Ruud Haak, *Honden en hun gedrag*, 1988 Zuid Boekproducties b.v.
- 5 <http://www.ode.nl>
- 6 Pamela J. Reid Excel-erated learning. Explaining (in plain English) how dogs learn and how best to teach them, 1996 James & Kenneth Publischers, ISBN 1-888047-07-0
- 7 <http://www.zuid-hollandslandschap.nl>
- 8 <http://www.vdhgelderland.nl>, <http://www.dapzw.nl/lhziekten.html>
- 9 mondeling DIVEBO, <http://www.dierenbescherming.nl>
- 10 Cursus map Ethologie van de hond, De ontwikkeling van gedrag bij de hond, Joanne van der Borg, Dogvision
- 11 <http://www.dierenbescherming.nl>
- 12 <http://www.honden-uitlaatservice.pagina.nl>, <http://www.hus-nederland.nl/>
- 13 mondeling gesproken met Raad van beheer op kynologisch gebied

